

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

ТУРЕЦЬКА ЯНА ПАВЛІВНА

УДК 342.72/.73

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС БІЖЕНЦЯ, ЯК ВИД
ПРАВОВОГО СТАТУСУ ІНОЗЕМЦЯ**

12.00.02. – Конституційне право; муніципальне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата юридичних наук

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Державному вищому навчальному закладі «Ужгородський національний університет» Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент,
Петрецька Наталія Іванівна,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
доцент кафедри конституційного
права та порівняльного правознавства;

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
Мішина Наталія Вікторівна,
Національний університет «Одеська юридична
академія»,
завідувач кафедри конституційного права;

кандидат юридичних наук, доцент
Медвідь Андрій Богданович,
Львівський торговельно-економічний університет,
доцент кафедри теорії держави і права.

Захист відбудеться «26» грудня 2019 року о 10 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 61.051.07 ДВНЗ «Ужгородський національний університет» за адресою: 88000, м. Ужгород, пл. Народна, 3, каб. 21.

З дисертацією можна ознайомитися у національній бібліотеці ДВНЗ «Ужгородський національний університет» за адресою: 88000, м. Ужгород, вул. Університетська, 14.

Автореферат розіслано «22» листопада 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Р.М. Фрідманський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Реальні потреби та очікування біженців в умовах численних воєн та конфліктів, вимагають від урядів держав розвитку системи захисту, наближення такого до європейських стандартів. Разом з цим, досліджуючи питання біженства, не можна оминати увагою категорію осіб, яка виникла відносно недавно, у зв'язку з тимчасовою окупацією окремих територій України, це внутрішньо переміщені особи. Актуальність обраної тематики дослідження підтверджена висвітленням проблематики забезпечення гарантій реалізації основних прав та свобод особи з метою створення належних умов їх безперешкодної реалізації.

Значна частина держав не тільки у рамках Європейського Союзу, а й у США та країнах Африки, дозволяють залишатися на своїй території іноземцям, повернення яких до країни походження є небажаним або неможливим. Але, тут відразу варто відрізнити становлення інституту субсидіарного захисту у країнах Європи, а також Латинської Америки та Африки, де інститут дістав своє відображення шляхом розширеного визначення поняття «біженець». Європейська правова система у свою чергу підтримала ідею основоположного характеру захисту, створеного у рамках Конвенції 1951 р., проте обрала шлях створення паралельного субсидіарного захисту. Субсидіарний захист почав надаватися за таких ознак, що не характерні для поняття «біженець», як: збройні конфлікти, економічні та екологічні лиха. А також, в основу такого, не було закладено посягання на життя чи свободу спричинене діями держави, що характерно для біженців.

Важливим критерієм, що забезпечує захист прав біженців є «принцип заборони вислання або примусового повернення», який покликаний не допустити порушення процедури розгляду заяв з боку повноважних органів та завадити відмові у визнанні біженцем. Хочемо зауважити з цього приводу, що людину не можна повернути туди, де вона піддається реальному ризику катування чи іншому нелюдському поводженню. В даному випадку відповідальність покладається на державу, з метою захисту біженців від такого поводження, яке може спричинити його видворення.

В юридичній науці спостерігається інтерес до дослідження питання конституційно-процесуального забезпечення прав і свобод шукачів притулку, а особливо до аналізу інституту субсидіарного захисту. Відразу ж виникають питання щодо визначення статусу, яким володіють особи та які обставини зумовлюють виникнення такого захисту.

За останні чотири роки з'явилася низка нових публікацій, що окреслюють міграційні процеси як в Україні, так і в зарубіжних країнах. Варто відзначити, що резерви наукового осмислення питань біженців та внутрішньо переміщених осіб не вичерпані, особливо загострена увага вітчизняних вчених на питаннях внутрішньо переміщених осіб. Відсутність єдності думок щодо процесуально-правового статусу біженців зумовлена наявністю значного масиву досліджень

даного питання як у вітчизняній так і зарубіжній літературі, зокрема: Я. Грабова, В. Гринчак, Г. Гудвін-Гілл, Є. Герасименко, К. Джевіцкі, О. Казановас, О. Кузьменко, І. Козинець, К. Крахмальова, О. Кхасраві, М. Кобець, Ж. Макадам, Н. Майєрс, К. Нестеренко, В. Патійчук, Г. Тимчик, Ю. Тодика, М. Сірант, Я. Савченко, Е. Феллер, Д. Хатавей, Л. Холборн, С. Чехович та інші.

Відсутність достатньої наукової розробки та необхідність удосконалення законодавства України у сфері захисту прав біженців в Україні зумовлюють актуальність та практичну потребу комплексного наукового дослідження цієї тематики, розкриття сутності та змісту понять, ґрунтовного дослідження процедури отримання особою статусу біженця, зокрема дослідження стадії розгляду заяви про надання особі статусу біженця, через особливості оцінки критеріїв такої заяви, та щодо часових термінів, протягом яких особи повинні подати заяви про надання їм статусу біженця в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації відповідає Пріоритетним напрямкам розвитку правової науки на 2016-2020 роки, затверджених Постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року, Плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» у 2015 році, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 березня 2015 року № 213-р., а також плану науково-дослідної роботи кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет» на 2015-2020 роки. Тема дисертаційного дослідження є складовою частиною комплексної теми «Конституційне будівництво в країнах Центральної Європи у XX-XXI ст.», яка розробляється науковцями ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (номер державної реєстрації 0198U007793).

Мета і завдання дослідження. *Мета дослідження* полягає у комплексному аналізі конституційного-процесуального статусу біженця та субсидіарних форм захисту в Україні та окремих країнах Європейського Союзу.

Для досягнення поставленої мети слід вирішити наступні завдання:

- проаналізувати тенденції виникнення та розвитку міжнародно-правового поняття «біженець»;
- здійснити періодизацію становлення та формування законодавства про біженців на українських теренах;
- розглянути критерії класифікації біженців та проаналізувати їх видову характеристику;
- запропонувати заходи щодо зменшення міграційних процесів;
- виділити ознаки та складові конституційно-правового статусу біженців;
- дослідити конституційні гарантії як елемент механізму забезпечення прав і свобод біженців;
- обґрунтувати цінність «принципу не вислання або примусового повернення»;
- з'ясувати проблематику регулювання правового захисту осіб, що

потребують притулку;

- внести пропозиції до вітчизняного законодавства, щодо удосконалення процедури визнання за особою статусу біженця.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини щодо захисту конституційних принципів і гарантій статусу біженців та осіб, що потребують притулку.

Предметом дослідження є конституційно-правовий зміст права на захист біженців та осіб, що потребують притулку.

Методи дослідження. Дане дослідження проводилось із застосуванням загальних методів наукового пізнання, а також спеціальної методологічної бази. Зокрема, *історично-правовий метод* використано для аналізу тенденцій виникнення та розвитку міжнародно-правового поняття «біженець» (підрозділ 1.1.) та правової регламентації поняття «біженець» в українському державотворенні (підрозділ 1.2.). За допомогою *логіко-семантичного методу* поглиблено понятійний апарат досліджуваної проблематики (підрозділи 1.3.). *Порівняльно-правовий метод* використано для аналізу досвіду правового захисту осіб, що потребують притулку (підрозділ 1.3.). *Статистичний метод* використаний для аналізу упереджувальних заходів щодо міграційних процесів у питаннях Європа – Україна (підрозділ 1.4.). *Формально-юридичний метод* використано для характеристики нормативних засад конституційно-правового статусу біженців (підрозділ 2.1.); для аналізу конституційних гарантій прав і свобод біженців (підрозділ 2.2.); для дослідження цінності принципу заборони вислання або примусового повернення (підрозділ 2.3.). *Системно-структурний метод* застосовано під час дослідження процедури визнання за особою статусу біженця (підрозділ 2.4.).

Теоретичною основою дисертації, враховуючи полісемантичність досліджуваної тематики, стали праці вітчизняних і зарубіжних науковців не лише у сфері юриспруденції, але й у галузі психології, філософії, соціології.

Нормативно-правову базу дослідження склали Конституція України, норми міжнародного права, які стосуються теми дослідження, рішення Європейського суду з прав людини, законодавчі акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства внутрішніх справ України, постанови Вищого адміністративного суду України, рішення судів першої інстанції та законодавство зарубіжних країн (Швейцарія, Австрія, Бельгія, Франція, Греція, Фінляндія, Німеччина, Данія).

Емпіричною основою дослідження є: аналітичні матеріали та статистичні дані Агентства ООН у справах біженців (UNHCR), Європейської комісії Європейського Союзу, судової практики, правозастосовної практики Європейського суду з прав людини, звітів Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців щодо України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дана дисертація є науково обґрунтованим комплексним дослідженням проблематики конституційно-процесуального статусу біженців у науці конституційного права України. У результаті проведеного дослідження сформульовано ряд наукових

положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем, що характеризуються науковою новизною, мають важливе теоретичне і прикладне значення. До найбільш значущих з них належать:

вперше:

- сформовано періодизацію становлення законодавства про біженців на українських теренах, що складається з таких етапів: 1) з часів Російської імперії до 1921 року; 2) часів Другої світової війни; 3) визнання особливого статусу біженців та їх репатріація у післявоєнний період до 90 рр. XX ст.; 4) прийняття основоположних міграційних законів, що відбувається в кінці XX – початку XXI століття; 5) новітній етап розпочинається 10 січня 2001 року та характеризується приведенням законодавчих актів у відповідність до міжнародних договорів; 6) запровадження додаткових форм захисту осіб, який розпочався з 8 липня 2011 року;

- на концептуальному рівні досліджено поняття «процедури визнання статусу біженця», яке відсутнє не лише у чинному законодавстві України, але й окремо не виділяється і не пояснюється науковцями. Під процедурою визнання статусу біженця варто розуміти певну систему дій, з чітко встановленими строками у відповідності до чинних правових норм, інтересів суспільства й держави, важливу для забезпечення та захисту прав, свобод, а також законних інтересів особи, яка потребує визнання її біженцем;

- відзначено, що інститут субсидіарного захисту створений з метою забезпечення прав і свобод тих осіб, які не відповідають критеріям для надання статусу біженця згідно з Конвенцією 1951 року та Протоколу 1967 року, але потребують захисту через цілком обґрунтовані побоювання щодо застосування: тортур, нелюдського поводження або покарання, що принижує людську гідність; загрозу життю, безпеці або свободі; соціально-економічні чинники, природні та техногенні катастрофи; смертної кари або виконання вироку про смертну кару; загальне насилля та збройні конфлікти; зовнішні агресії, іноземну окупацію, громадянські війни, зіткнення на етнічній основі.

удосконалено:

- визначення поняття конституційних гарантій прав і свобод біженців, що являє собою законодавчо закріплені конституційними нормами умови і засоби, спрямовані на забезпечення ефективної реалізації прав і свобод біженців, всебічний захист таких прав від можливих порушень, а також користування благами, що лежать в основі таких прав і свобод;

- пропозиції, спрямовані на розмежування понять «біженець» та осіб, які шукають притулку, але не підпадають під ознаки такого поняття;

- механізм спростування процедури визнання за особою статусу біженця та запропоновано внесення відповідних змін до вітчизняного законодавства, в тому числі щодо строку оскарження рішення про відмову у прийнятті заяви та про відмову в оформленні документів.

набули подальшого розвитку:

- наукові підходи щодо залишення особою свого місця проживання з метою уникнення наслідків екологічного характеру. Аргументовано, що

перебування особи у конкретному регіоні може спричинити загрозу її безпеки у розумінні статті 3 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження та покарання 1987 року;

- концептуальні дослідження заходів щодо міграційних процесів в країнах Європи, серед яких запропоновано виділити такі: легалізація трудової міграції; інтеграція шукачів притулку в приймаюче суспільство; введення механізму квотування та перерозподілу; існування «вибіркової імміграції»; створення безпечних зон та повернення нелегальних мігрантів до країн походження; дотримання «дублінських принципів»; посилення зовнішніх кордонів, шляхом відновлення прикордонного контролю;

- пропозиції з удосконалення вітчизняного законодавства у сфері конституційно-процесуального забезпечення прав і свобод біженців в Україні, щодо не встановлення жодних часових обмежень для подання заяви до відповідного органу для отримання особою статусу біженця;

- наукові підходи, щодо підстав відмови у визнанні статусу біженця, зокрема за умови «імперсонації». Аргументовано, що така підстава призводить до порушення реалізації біженцями своїх прав як людини.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації положення можуть бути використані у:

- науково-дослідній роботі – для подальшого дослідження теоретичних аспектів з метою формування концептуальних засад гарантування прав біженців на національному та міжнародному рівнях;

- правотворчій діяльності – для вдосконалення нормативно-правової бази України з питань конституційно-правового статусу біженців (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у процесі діяльності Ужгородської міської ради та її виконавчих органів від 4 листопада 2019 року);

- правозастосовній діяльності – для вдосконалення діяльності уповноважених суб'єктів у сфері забезпечення реалізації та захисту прав біженців (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у діяльність Ужгородського міськрайонного суду від 4 листопада 2019 року. Акт про впровадження результатів дослідження у роботі Пункту тимчасового розміщення біженців у Закарпатській області від 11 листопада 2019 року);

- навчальному процесі – в юридичних та інших вищих навчальних закладах під час вивчення дисципліни «Конституційне право України», «Конституційне право зарубіжних країн», «Актуальні питання прав людини», при написанні монографій, науково-практичних посібників, підручників, підготовці методичних рекомендацій, а також для викладання лекцій та при проведенні практичних занять.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням автора. Висновки, рекомендації та пропозиції, в тому числі ті, що характеризують наукову новизну, дисертантом одержані і сформульовані особисто. У дисертаційному дослідженні ідеї та розробки, що належать співавтору чи співавторам, не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, узагальнення та висновки дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Висновки та положення, розроблені автором особисто, також пройшли апробацію при підготовці лекційного курсу на кафедрі конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет» з навчальних дисциплін «Конституційне право України», «Конституційне право зарубіжних країн», «Актуальні питання прав людини».

Основні положення та висновки дисертації були оприлюднені на таких міжнародних науково-практичних конференціях: «Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні» (м. Ужгород, 16–17 лютого 2018 р.); «Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації української держави» (м. Одеса, 2–3 березня 2018 р.); «Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку» (м. Запоріжжя, 23–24 березня 2018 р.); «Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення» (м. Дніпро, 30–31 березня 2018 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладені у шести наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, у тому числі в одному зарубіжному науковому виданні, а також у чотирьох тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, котрі поділені на 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 215 сторінок, з них основного тексту – 147 сторінок. Список використаних джерел налічує 245 найменувань і розміщений на 24 сторінках. Додатки – на 8 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, розкривається зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначаються мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, методологічна база, характеризується наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, даються відомості про апробацію результатів дослідження, публікації, структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1. «Методологічний аналіз поняття «біженець» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1. *«Тенденції виникнення та розвитку міжнародно-правового поняття «біженець»* виокремлено тенденції виникнення та розвитку міжнародно-правового поняття «біженець» та основні ознаки, які наповнювали поняття того чи іншого періоду розвитку. Обґрунтовується, що універсальне визнання вперше закріплено в Конвенції 1951 року, а прийняття Протоколу 1967 року, забезпечило його застосування до нових ситуацій та груп біженців.

Проаналізовано розвиток законодавства про біженців, що був спрямований на становлення інститутів субсидіарного захисту, для осіб, які формально не підпадали під критерії визначення поняття «біженець». Крім того зазначено, що у подальшому розвиток міграційного законодавства сприяв зародженню поняття «переміщених у середині країни осіб», які не перетинають міжнародно-визначених державних кордонів, тим самим відрізняючись від біженців.

Підрозділ 1.2. «Правова регламентація поняття «біженець» в українському державотворенні» присвячений аналізу становлення та формування законодавства про біженців на українських теренах.

Вчені, досліджуючи періодизацію становлення законодавства України про біженців починають відлік формування законодавства з часів розпаду Радянського Союзу та утворення самостійної, незалежної держави України. Ми вважаємо такий підхід історично вузьким, оскільки інститут біженства формувалася ще задовго до отримання Україною статусу незалежної держави. Обґрунтовується доцільність у визначенні власної періодизації становлення законодавства про біженців в українському державотворенні. Вважаємо, що появу біженців спричинили воєнні події 1914 року. Отже, перший етап становлення та формування законодавства про біженців триває з 1914 року до подолання наслідків Першої світової війни. З його завершенням умовно розпочинається другий етап, до появи якого призвели події Другої світової війни. Другий етап завершується після репатріації радянських громадян. Третій етап розпочинається з 90 років ХХ століття та характеризується прийняттям основоположних міграційних законів. Щодо четвертого етапу, то він розпочинається з приведення національних законодавчих норм у сфері міграційного законодавства у відповідність до міжнародних договорів. Наступні події та запровадження додаткових форм захисту осіб, а згодом і узгодження норм Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» 2011 року, з сучасними нормами міжнародного права у сфері захисту прав біженців, свідчить про прогресивний розвиток у формуванні та становленні законодавства України про статус біженців.

Підрозділ 1.3. «Проблематика регулювання правового захисту осіб, які потребують притулку». У цьому підрозділі актуалізується: по-перше, різноманіття значень, що застосовуються до поняття «біженець»; по-друге, дискусійність співвідношення поняття «біженець» з іншими формами вимушених мігрантів; по-третє, у зв'язку з відсутністю єдиного розуміння понять спричиняються правові колізії, що негативно відбиваються на юридичній техніці та правозастосовній практиці.

Зазначено, що під особами, які потребують притулку варто розуміти осіб, які не набули статусу біженця, але шукають притулку. Разом з цим, не кожний шукач притулку може бути визнаний біженцем, але за законодавством України він є нелегальним мігрантом. Пропонується до поняття «нелегальний мігрант» (пункт 14 частини 1 статті 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства») внести зміни та не конкретизувати таких осіб, як

іноземців чи особу без громадянства, адже не кожен з них може бути визнаний біженцем. Це пояснюється тим, що іноземці та особи без громадянства, як і мігранти не характеризуються ознакою наявності обґрунтованих побоювань переслідування.

У підрозділі 1.4. «Упереджувальні заходи щодо міграційних процесів у питаннях Європа – Україна» надано характеристику існуючих заходів щодо міграційних процесів у країнах Європи.

Зауважено, що регулювання потоків біженців та шукачів притулку здійснюється, переважно у двох напрямках. Зокрема, країнами Європи вживаються міри спрямовані на підвищення якості прикордонного режиму. Однак, серед альтернативних методів контролю за нелегальною міграцією, застосовується забезпечення легалізації особи шляхом тимчасового працевлаштування.

Серед заходів пропонується виділити такі: легалізація трудової міграції; інтеграція шукачів притулку в приймаюче суспільство; введення механізму квотування та перерозподілу; існування «вибіркової імміграції»; створення безпечних зон та повернення нелегальних мігрантів до країн походження; дотримання «дублінських принципів»; посилення зовнішніх кордонів, шляхом відновлення прикордонного контролю.

Розділ 2 «Конституційно-процесуальне забезпечення прав і свобод біженців в Україні» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. «Конституційно-правовий статус біженця в Україні» на підставі аналізу досліджень науковців визначено поняття, ознаки та складові конституційно-правового статусу біженця.

Доведено, що конституційно-правовий статус біженця є спеціальним статусом, відмінним від правового статусу громадянина, іноземного громадянина, особи без громадянства, вимушеного переселенця чи внутрішньо переміщеної особи. Визначено, що до основних ознак, які характеризують конституційно-правовий статус біженця належать: наявність в особи обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідування; збереження громадянства; відсутність правового захисту в державі громадянської належності; збереження загального правового статусу, з наявними правами та обов'язками; наділення особи додатковими (спеціальними) правами та обов'язками.

У підрозділі 2.2. «Конституційні гарантії як елемент механізму забезпечення прав і свобод біженців» досліджується інститут субсидіарного захисту на підставі аналізу законодавства зарубіжних країн (Швейцарія, Австрія, Бельгія, Франція, Греція, Фінляндія, Німеччина, Данія). Варто відзначити, що інститут субсидіарного захисту створений з метою забезпечення прав і свобод тих осіб, які не відповідають критеріям для надання статусу біженця згідно з Конвенцією 1951 року та Протоколу 1967 року, але потребують захисту через цілком обґрунтовані побоювання щодо застосування: тортур, нелюдського поводження або покарання, що принижує людську гідність; загрозу життю, безпеці або свободі; соціально-економічні чинники,

природні та техногенні катастрофи; смертної кари або виконання вироку про смертну кару; загальне насилля та збройні конфлікти; зовнішні агресії, іноземну окупацію, громадянські війни, зіткнення на етнічній основі.

З'ясовано, що умови надання субсидіарного захисту визначаються кожною країною Європейського Союзу окремо, з метою максимального забезпечення гарантій прав осіб, які потребують захисту.

Визначено, що конституційні гарантії прав і свобод біженців – це законодавчо закріплені конституційними нормами умови і засоби, спрямовані на забезпечення ефективної реалізації прав і свобод біженців, всебічний захист таких прав від можливих порушень, а також користування благами, що лежать в основі таких прав і свобод.

У підрозділі 2.3. «Цінності принципу «заборони вислання або примусового повернення» розкрито поняття та надано змістовну характеристику спеціальних принципів, що регулюють правове становище біженців, серед яких слід виділити принцип свободи пересування; неприпустимість дискримінації та заборону вислання або примусового повернення. Встановлено, що право не зазнавати примусового повернення чи висилки у ситуації, яка може поставити під загрозу чие-небудь життя або свободу є центральним елементом міжнародного захисту біженців. Відповідальність за захист шукачів притулку, від такого поводження, яке може спричинити його видворення, покладається на державу в якій особа має намір отримати той чи інший статус. Обґрунтовано, що дотримання принципу заборони вислання або примусового повернення, вимагається судами при вирішенні справ про видворення, шляхом дослідження умов в країні походження, при яких особа не буде піддана катуванню чи негуманному поводженню.

У підрозділі 2.4. «Удосконалення вітчизняного законодавства щодо спростування процедури визнання за особою статусу біженця» визначено та сформульовано стадії у процедурі отримання особою статусу біженця. Першою стадією вважаємо попередній розгляд заяви, що включає оформлення документів, якому передуює подання заяви, друга стадія – розгляд заяви, та відповідно до третьої стадії відноситься прийняття рішення.

Пропонується під терміном «процедура визнання статусу біженця» розуміти певну систему дій, з чітко встановленими строками у відповідності до чинних правових норм, інтересів суспільства й держави, важливу для забезпечення та захисту прав, свобод, а також законних інтересів особи, яка потребує визнання її біженцем.

Запропоновано та обґрунтовано ряд пропозицій з метою удосконалення процедури визнання за особою статусу біженця. Внесено пропозиції щодо невстановлення жодних часових обмежень для подання заяви до відповідного органу для отримання особою статусу біженця, та щодо спростування процедури визнання за особою статусу біженця.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дисертаційного дослідження конституційно-процесуального статусу біженця, наукові положення та отримані результати дозволили сформулювати такі основні висновки, зокрема:

1. Запропоновано такі тенденції виникнення та розвитку міжнародно-правового поняття «біженець», а саме: 1) початок ХХ століття: виникнення біженства. До біженців відносили осіб російського чи вірменського походження, застосовувався груповий підхід, не визначалися причини залишення особою місця проживання; 2) з 1950 рр. в Статутах Міжнародної організації у справах біженців та Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців вперше виділено ознаки поняття «біженець» такі як, переселення за ознаками раси, релігії, етнічного походження чи політичних переконань осіб, які мали статус біженця до початку Другої світової війни, крім тих, які покинули місце проживання «з міркувань особистої зручності»; 3) Конвенція 1951 року та Протокол 1967 року: закріплено універсальне визначення поняття «біженець»; 4) становлення інститутів субсидіарного захисту, для осіб, які формально не підпадали під критерії визначення поняття «біженець»; 5) розвиток регіонального механізму захисту прав біженців за Конвенцією Організації Африканської Єдності 1969 року; 6) 1998 рік: врегулювання питання «переміщених у середині країни осіб»; 7) сучасний етап розвитку характеризується удосконаленням законодавства, шляхом створення єдиних стандартів щодо біженців закріплених в Директивах Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу.

2. Встановлено, що правова регламентація поняття «біженець» в українському державотворенні відбувалася в чотири етапи. Перший етап розпочинається із появи біженців на українських теренах, виникнення яких спричинили воєнні події 1914 року та триває до 1921 року, що характеризується колективним визнанням біженців та формуванням основних принципів надання таким особам допомоги. Другий етап умовно розпочинається з 1939 року, де можна виділити окремий період, так званий нацистський «новий порядок». Характерним для його завершення є визнання особливого статусу біженців, їх репатріація та триває до здобуття Україною незалежності. Третій етап розпочинається з процесу розвитку законодавства України про біженців на початку 90 років ХХ століття. Характерним є прийняття основоположних міграційних законів, серед нормативних актів, слід назвати закони України «Про біженців» 1993 та 2001 рр., Конституція України 1996 року. Четвертий етап розпочинається з приведення прийнятих актів у відповідність до міжнародних договорів, чому сприяли події початку ХХІ століття, а саме приєднання України до Конвенції 1951 року та Протоколу 1967 року. Також, варто виділити 2011 рік через запровадження додаткових форм захисту для шукачів притулку.

3. Аргументовано, що до законодавчо-правових норм, що забезпечують

охорону прав і свобод біженців відноситься: дотримання конституційних прав і свобод особи; відмова держави від притягнення до відповідальності за незаконний перетин кордону, у випадку звернення із заявою про визнання біженцем; швидкий і об'єктивний розгляд заяви; дотримання принципу невислання; справедливий судовий розгляд, зокрема розгляд звернень біженців Європейським судом з прав людини; гарантії грошової допомоги; тимчасове розміщення у пунктах тимчасового розміщення біженців; забезпечення жилими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання осіб, яких визнано біженцями чи осіб, які потребують додаткового захисту; інститут субсидіарного захисту прав шукачів притулку.

4. З'ясовано, що умови надання субсидіарного захисту визначаються кожною країною Європейського Союзу окремо, з метою максимального забезпечення гарантій прав осіб, які потребують захисту. Крім визнання за особою статусу біженця в країнах Європейського Союзу передбачено такі форми субсидіарного захисту, як: додатковий захист (Україна), тимчасовий захист (Україна, Швейцарія), субсидіарний статус (захист) (Австрія, Бельгія, Франція), гуманітарний статус (Греція), протекційний статус (Фінляндія, Швейцарія), дозвіл на тимчасове перебування та тимчасове відстрочення вислання (Німеччина), В-статус (Данія).

5. Наведено та досліджено спеціальні принципи, що регулюють правове становище біженців, серед яких слід виділити принципи свободи пересування (право обирати місце проживання та вільно пересуватись в межах території країни, за умови законного там проживання), неприпустимість дискримінації (недопущення у застосуванні до особи та/або групи осіб, за визначеними ознаками обмеження у реалізації своїх прав і свобод) та заборона вислання або примусове повернення (недопущення видворення, видачі, передачі, іншого примусового переміщення особи, за межі України, всупереч її волі і бажанню, у випадку її законного перебування в Україні).

6. Визначено та сформульовано три стадії у процедурі отримання особою статусу біженця. Першою стадією вважаємо попередній розгляд заяви, що включає оформлення документів, якому передуює подання заяви, друга стадія – розгляд заяви, та відповідно до третьої стадії відноситься прийняття рішення.

7. Запропоновано роз'яснення частини 6 статті 5 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», оскільки через неправильне тлумачення такої норми, заяви не розглядаються належним чином. Відтак частина 6 статті 5 Закону містить таку умову як раніше прийняте рішення про відмову у визнанні біженцем, за наявності якої особі може бути відмовлено у прийнятті заяви. Разом з цим, така норма застосовується у випадку «якщо зазначені умови не змінилися», а це в свою чергу передбачає розгляд заяви. У зв'язку з чим, не може бути відмовлено особі у прийнятті заяви, без розгляду заяви, що передбачає з'ясування всіх умов.

8. Удосконалення вітчизняного законодавства щодо спростування процедури визнання за особою статусу біженця, також передбачає внесення змін до строку оскарження рішення про відмову у прийнятті заяви та рішення

про відмову в оформленні документів. Адже строк у п'ять робочих днів, що починається з дня отримання повідомлення, застосовується як для подання скарги до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, так і до строків звернення до суду з позовною заявою. Однак, визначений строк є недостатнім для того, щоб особа змогла реалізувати своє право на оскарження дій та рішень органів державної влади та їх посадових осіб у судовому порядку, а це в свою чергу, тягне за собою примусове повернення особи до країни де їй загрожує небезпека.

9. Обґрунтовано пропозиції з удосконалення законодавства України у сфері конституційно-процесуального забезпечення прав і свобод біженців в Україні, а тому пропонуємо внести зміни до:

- пункту 14 частини 1 статті 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» та не конкретизувати таких осіб, як іноземців чи особу без громадянства, адже не кожен з них може бути визнаний біженцем, оскільки останні, як і мігранти не характеризуються ознакою наявності обґрунтованих побоювань переслідування;

- частини 1 статті 5 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», щодо не встановлення жодних часових обмежень для подання заяви до відповідного органу для отримання особою статусу біженця;

- привести у відповідність до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» наказ Міністерства внутрішніх справ України, яким затверджено Правила розгляду заяв та оформлення документів, необхідних для вирішення питання про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, втрату і позбавлення статусу біженця та додаткового захисту і скасування рішення про визнання особи біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, оскільки наявні відмінності в строках оскарження рішення про відмову у визнанні, а саме п'ять та сім днів з дня письмового повідомлення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Турецька Я.П. Історія запровадження паспорта Нансена: «попередника» проїзного документа біженця. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2017. № 30. Том 1. С. 53–55.

2. Турецька Я.П. Особливості міжнародного захисту прав дітей-біженців. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2017. Вип. 6. Том 1. С. 37–40.

3. Турецька Я.П. Співвідношення понять «біженець» та «внутрішньо переміщена особа». *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 72–74.

4. Турецька Я.П. «Внутрішньо переміщена особа» нове поняття в

законодавстві України. *Науковий журнал «Альманах науки»*. 2018. № 1 (2). С. 54–59.

5. Турецька Я.П. Щодо стадії розгляду заяви про надання особі статусу біженця у законодавстві України. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2018. № 2. С. 50–57.

6. Турецька Я.П. Теоретико-практичні аспекти конституційно-правового статусу біженців в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2018, № 5.– С 126–131.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Турецька Я.П. Гармонізація поняття «особи, які потребують додаткового захисту» з європейським законодавством. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 16–17 лютого 2018 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2018. С. 37–40.

8. Турецька Я.П. Особливості принципу заборони вислання або примусового повернення біженців. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації української держави*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 2–3 березня 2018 р.) Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2018. С. 10–15.

9. Турецька Я.П. Терміни розгляду заяв про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту. *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 23–24 березня 2018 р.) Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2018. С. 22–24.

10. Турецька Я.П. Деякі питання дотримання принципу заборони дискримінації. *Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 30–31 березня 2018 р.) Дніпро: Дніпровський гуманітарний університет, 2018. С. 31–34.

АНОТАЦІЯ

Турецька Я.П. Конституційно-процесуальний статус біженця, як вид правового статусу іноземця. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – «Конституційне право; муніципальне право». – Ужгородський національний університет. – Ужгород, 2019.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню статусу біженця як спеціального статусу, відмінного від статусу громадянина, іноземного громадянина, особи без громадянства, вимушеного переселенця чи внутрішньо переміщеної особи. Обґрунтовано конституційні гарантії прав і свобод біженців

як законодавчо закріплені конституційними нормами умови і засоби, спрямовані на забезпечення ефективної реалізації прав і свобод біженців, всебічний захист таких прав від можливих порушень, а також користування благами, що лежать в основі таких прав і свобод. Особливу увагу приділено аналізу змісту інституту субсидіарного захисту на прикладі зарубіжних країн.

Докладно проаналізовано стадії процедури отримання особою статусу біженця. Обґрунтовано пропозиції з удосконалення законодавства України у сфері конституційно-процесуального забезпечення прав і свобод біженців в Україні.

Ключові слова: біженці, особи, які отримують додатковий захист, особи, які отримують тимчасовий захист, мігранти, шукачі притулку, субсидіарні форми захисту, внутрішньо переміщені особи, процедура визнання статусу біженця.

АННОТАЦІЯ

Турецкая Я.П. Конституционно-процессуальный статус беженца, как вид правового статуса иностранца. – *Квалификационная научная работа на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 – «Конституционное право; муниципальное право». – Ужгородский национальный университет. – Ужгород, 2019.

Диссертация посвящена комплексному исследованию статуса беженца как специального статуса, отличающегося от статуса гражданина, иностранного гражданина, лица без гражданства, вынужденного переселенца или внутренне перемещенного лица. Обоснованно конституционные гарантии прав и свобод беженцев как законодательно закреплены конституционными нормами условия и средства, направленные на обеспечение эффективной реализации прав и свобод беженцев, всесторонняя защита таких прав от возможных нарушений, а также пользование благами, лежащие в основе таких прав и свобод. Особое внимание уделено анализу института субсидиарной защиты на примере зарубежных стран.

Подробно проанализированы стадии процедуры получения лицом статуса беженца. Обоснованы предложения по совершенствованию законодательства Украины в сфере конституционно-процесуального обеспечения прав и свобод беженцев в Украине.

Ключевые слова: беженцы, лица, получающие дополнительную защиту, лица, получающие временную защиту, мигранты, искатели убежища, субсидиарные формы защиты, внутренне перемещенные лица, процедура признания статуса беженца.

SUMMARY

Turetska Ya.P. Constitutional procedural refugee status as a type of legal status of a foreigner.—*Qualification scientific work on the rights of the manuscript.*

Dissertation for a Candidate of Law Degree in Specialty 12.00.02 - «Constitutional Law; municipal law». – Uzhhorod National University. – Uzhhorod, 2019.

The dissertation deals with a comprehensive research of refugee status as a special status other than that of a citizen, foreign citizen, stateless person, internally displaced person or internally displaced person. The constitutional guarantees of the rights and freedoms of refugees are substantiated as conditions and means stipulated by the constitutional norms aimed at ensuring the effective realization of the rights and freedoms of refugees, comprehensive protection of such rights against possible violations as well as the benefits underlying such rights and freedoms. Particular attention is paid to the content analysis of the concept of subsidiary protection on the example of foreign countries.

The definition of the concept of «constitutional guarantees of the rights and freedoms of refugees» is justified as the conditions and means aimed at ensuring the effective realization of the rights and freedoms of refugees, the full protection of such rights from possible violations, and the enjoyment of the benefits underlying such rights and freedoms.

It is established that the legal regulation of the concept of «refugee» in the Ukrainian state formation occurred in four stages, the appearance of which should begin with the events of 1914.

The condition of an ecological catastrophe in the country of origin of the asylum seeker can be regarded as a violation of Article 3 of the Convention, which allows him to protect his rights and not to violate the principle of «no expulsion».

The stages of the procedure for obtaining refugee status are analyzed in detail. The proposals to improve the legislation of Ukraine in the field of constitutional and procedural protection of the rights and freedoms of refugees in Ukraine are substantiated.

Keywords: refugees, persons receiving additional protection, persons receiving temporary protection, migrants, asylum seekers, subsidiary forms of protection, internally displaced persons, refugee status recognition procedure.

Підписано до друку 21.11.2019. Формат 60x90/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Умовн. друк. арк. 0,8. Тираж 100 прим. Зам. № 21.11-1.
Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105
Телефон +38 (0552) 39 95 80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.